

2. Qlobal təhlükəsizlik və sabit iqtisadi inkişaf yolları

Qloballaşma — (fr. qlobal – ümumi, lat. qlobus – kürə)

Elmi ədəbiyyatlarda XX əsrin ikinci yarısından sonra dünya miqyasında baş verən fundamental prosesləri izah etmək üçün "qloballaşma" terminindən ilk dəfə 1967-ci ildə istifadə edildiği bildirilir. Müasir anlamda termin kimi isə "qloballaşma" 1980-ci illərin ortalarında döviyyəyə buraxılmış və intellektual elita tərəfindən qəbul olunmuşdur.

Qloballaşma termininin meydana gəlməsini professor Teodor Levitin adı ilə bağlayırlar. O, 1983-cü ildə "Harvard biznes revyu" jurnalında çap etdirdiyi "Bazarların qloballaşması" məqaləsində bu terminlə transmilli korporasiyaların istehsal etdiyi ayrı-ayrı məhsulların bir-birinə qovuşması fenomenini ifadə etmişdir.

"Qloballaşma" anlayışının akademik status alaraq geniş yayılmasında amerikalı sosioloq R.Robertsonun rolu xüsusi qeyd olunur.

Qloballaşma fenomeni əslində dörd mərhələli tarixi bir prosesdən keçib:

- sənətkarlıq;
- manufaktura;
- mexanikləşmə;
- avtomatlaşdırma.

Sənətkarlıq dövründə əmək ən əhəmiyyətli istehsal vasitəsi olub. Bazarda əmtəə-əmtəə mübadiləsi hökm sürüb.

Manufaktura mərhələsində isə əmək sahibi, əvəzində istehsal etdiyinin bir qismini almaq şərti ilə əməyini satır və ya müəyyən bir əmək haqqı alırdı.

Mexanikləşmə dövründə əmək gerçək mənada ilk dəfə texnologiya ilə tanış oldu. XIX əsrin 80-ci illərində gerçəkləşən məhsuldarlıq inqilabı, bu mərhələdə fəhləni (proletariatı) işçiyə çevirdi. Mexanikləşdirmə böyük ölçüdə əməyi əvəz etməyə başladı. Dolayısı ilə əmək keyfiyyət dəyişdirərək müxtəlif mexaniki qurğuları, ehtiyatları, nasazlıq və problemləri nəzarətdə saxlayan bir mövqeyə gəldi.

Avtomatlaşdırma mərhələsində isə daha əvvəl aşağı keyfiyyətli əməyin gördüyü və ya görə bilmədiyi demək olar ki, bütün işləri müasir robotlar artıqlaması ilə yerinə yetirirlər.

1950-ci illərdə idarəetmə inqilabı gerçəkləşdi. A. Tofflerə görə, sənətkarlıq və manufaktura mərhələlərini əhatə edən əkinçilik inqilabı (birinci dalğa) ən əhəmiyyətli istehsal faktoru olaraq torpaq və əməkdən istifadə etməkdə idi. Mexanikləşmə və avtomatlaşdırma

mərhələlərini əhatə edən sənaye inqilabı (ikinci dalğa) isə kapitalı ən əhəmiyyətli istehsal faktoru halına gətirdi.

Təqribən XX əsrin 90-cı illərindən yaşanan üçüncü dalğa isə istehsal prosesində informasiyanın əsas rol oynadığı dövrdür. Yaşanan prosesdə əmək yekcins və standart olmaqdan çıxaraq informasiya işçisi, menecer, bəşəri və sosial kapital, fiziki işçi kimi müxtəlif şəkillərə bürünüb. Hazırda qloballaşma adlandırılan proses müxtəlif dövrlərdə müxtəlif xalqlar, hətta müəyyən şəxslər tərəfindən həyata keçirilib.

Makedoniyalı İsgəndərin, Attilanın o vaxt məlum olan demək olar ki, bütün əraziləri işğal etməsi, müəyyən tarixi dövrlərdə müəyyən dillərin hegemonluğu (Yunan, Latın, Ərəb və s.) mahiyyətə qloballaşma sayıla bilər. Sadəcə bugünkü qloballaşma özünün həyata keçirilmə vasitələrinə görə fərqlənir. Əgər daha əvvəllər qloballaşma silah, qorxu vasitəsi ilə həyata keçirilirdisə, hazırda bu informasiya vasitəsilə həyata keçirilir.

Qlobal iqtisadi təhlükəsizlik

İnsan cəmiyyət şəklində təbiətlə, həm də öz aralarında münasibətə girməsə, maddi nemətlər istehsalı mümkün olmadığı kimi dövlətlər də bir-birilə müxtəlif istiqamətlərdə normal münasibətlər yarada bilməzlər və öz mövcudluqlarını saxlaya bilməzlər.

Lakin cəmiyyətin inkişafının bazar iqtisadiyyatının tənzimlənən mərhələsinə kimi bu məsələlərin beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsinə zərurət yaranmamışdı. Elmi-texniki inqilabın baş verməsi ilə əlaqədar bir çox qlobal problemlər yaranmışdır.

Buraya sülhün qorunub saxlanması, yoxsulluğun, işsizliyin çoxalması, ekoloji gərginliyin artması, beynəlxalq terrorizm və başqaları daxildir.

Bu qlobal problemlərin yaranmasından bütün dövlətlər bu və ya başqa dərəcədə iştirakçı olduqlarına görə, həm də bunların həllinə hər hansı dövlətin gücü çatmadığından bütün dövlətlər qlobal problemlərin həllində öz güclərini birləşdirməyə məcbur olmuşlar.

Digər tərəfdən, bir ölkədə yaranmış hər hansı bir böhran qonşu dövlətə və tədricən bütün dünya dövlətlərinin milli və iqtisadi təhlükəsizliyinə təhlükə törədir.

İqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı Cozef E.Stiqlitz yazır:

“Beynəlxalq hesablaşmalarda belə bir pozulmaz qanun vardır: dünya üzrə bütün kəsirlərin məbləği bütün müsbət saldoların məbləğinə bərabər olmalıdır. Bu isə o deməkdir ki, əgər Çin və Yaponiya müsbət ticarət saldosa malik olduqlarını elan edirsə, onda bir sıra digər ölkələr yəqin ki, ticarət kəsirinə malikdirlər”.

Məhz beynəlxal təşkilatlar da qlobal təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədilə yaradılmışdır. Milli və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması hər bir dövlətin milli iqtisadiyyatının inkişafında mühüm rol oynadığına görə, bunun özü isə beynəlxalq sabitliyin mövcudluğu ilə sız əlaqədar olduğundan bütün dövlətlər beynəlxalq təşkilatlarda təmsil olunmaqda maraqlıdırlar.

Elmi-texniki inqilabın genişləndiyi indiki şəraitdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasının aktuallığı günü-gündən artmaqdadır. İqtisadi təhlükəsizliyin qorunmasının bir çox amilləri vardır. Bunlar bir- birilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir və bir- birini şərtləndirirlər. Onlar mürəkkəb sistem təşkil edir və onları ayrılıqda öyrənməklə qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq mümkün olmur. Buna görə də ona sistemli prinsiplə yanaşaraq iqtisadi təhlükəsizliyin idarəetmə sistemini yaratmaq və ondan istifadə etmək məqsəduyğun hesab olunur.

İqtisadi təhlükəsizliyin idarəetmə sistemi pilləli quruluşa malikdir və aşağıdakı səviyyələrdə çıxış edir: - ölkə, region, müəssisə və şəxs. Hansı səviyyədə olmasından asılı olmayaraq onun tərkibinə aşağıdakılar daxil olmalıdır:

- proqnozlaşdırma;
- iqtisadi təhlil;
- planlaşdırma;
- təşkil etmə;
- çevik idarəetmə;
- hesabat;
- nəzarət.

Bu sistemi yaratmaq üçün sistemli təhlil metodunu tətbiq etmək zəruridir. Çünki bunun köməyi ilə vahid sistemin elementlərini müəyyən etmək və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin ümumi istiqamət və vəzifələrini müəyyən etmək mümkün olur.

Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün həm xarici - iqtisadi sosial, həm də daxili sosial-iqtisadi təhlükəni aradan qaldırmaq əsas məsələdir. Xarici sosial-iqtisadi təhlükəyə aşağıdakıları aid etmək olar:

Azərbaycanın sənayecə inkişaf etmiş dövlətlərin xammal - yanacaq əlavəsinə çevrilməsi meylinin artması.

Azərbaycanın ixrac etdiyi əmtəələrin çox hissəsinin xam neftin payına düşməsi bunu sübut edir.

Bunlar Azərbaycanın iqtisadiyyatına böyük təhlükə törədə bilən amillərdir. Ona görə də dövlətimiz bunun qarşısını almaq üçün bir çox tədbirlər görür. Bu tədbirlərə daxildir:

Təbii resursların səmərəli istifadə edilməsi və ona nəzarətin gücləndirilməsi;

Yanacaq-xammal resurslarının hasilatı və emalı sahəsində modernləşdirmə siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi;

Rəqabət qabiliyyətli texnologiyaya keçilməsi;

İdxaldan asılılığın azadılması;

Dünya bazarına rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsal edərək çıxaran istehsala kömək edilməsi və son məhsul istehsalının xüsusi çəkisinin artırılması;

İxracın diversifikasiyası, yəni bir - birilə əlaqəsi olmayan bir çox məhsulların çeşidlərinin və istehsal həcmnin eyni vaxtda inkişaf etdirilməsi;

Xarici ticarətin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi.

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyində ən çox daxili sosial - iqtisadi təhlükə ölkənin iqtisadiyyatının strukturunun formalaşmasını təşkil edən göstəricilərin hansı səviyyədə olmasından asılıdır. Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında bu göstəricilər həddindən artıq çoxdur. Bunlar bir - birilə qarşılıqlı əlqədə fəaliyyət göstərərək bir - birini şərtləndirsə də iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında əhəmiyyətinə və yerinə görə fərqlənirlər.

Məhz buna görə də həmin göstəriciləri ayrıca səciyyələndirmək lazımdır.

Respublikamızda ÜDM- in xüsusi çəkisi durmadan artmaqda davam edir. Nəzərə alsaq ki, müstəqillik illərindən sonra əhalinin artımında kütləvilik xarakter alıb, yenə də buna baxmayaraq adambaşına düşən ÜDM - un həcmnin ilbəl artması davam edir.

Əhalinin gündən - günə artan tələbatının ödənilməsində dövlət yaşayış minimumuna da əsaslı şəkildə önəm verir. Nəzərə alsaq ki, əhalinin tələbatı günügündən artmaqda davam edir, məhz bu tələbatın ödənilməsinə dövlət əsaslı şəkildə nəzarət etməyi həyata keçirməlidir.

Dövlətin digər dövlətlərdən asılı vəziyyətdə inkişafı sonda dövlət borcunun yaranmasına gətirib çıxarır ki, bu da ölkənin inkişaf strukturunun tamamilə dayanması, daxili stabilliyin gərginləşməsini səciyyələndirir. Xalis milli məhsulun həcmnin yüksək olması ölkə ərazisində istehsal olunan ÜDM - un həcmindən bilavasitə asılıdır.

Ümumi milli məhsulun dəyərindən amortizasiya ayırmalar çıxıldıqdan sonra yerdə qalan hissəsinə xalis milli məhsul deyilir. Ümumilikdə Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi göstəricilərinin vəziyyəti haqqında qismən də olsa məlumat verməyə çalışdıq.

Baxmayaraq ki, bu göstəricilərin əksəriyyəti müstəqillik illərindən sonra əsaslı şəkildə inkişaf etdirilmişdi, lakin yenə də Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması göstəriciləri sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin göstəricilərindən çox aşağıdır. Təbiidir ki, ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyası bu realığı özündə əks etdirməlidir.

Keçid iqtisadiyyatının formalaşdığı bir şəraitdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi uzunmüddətli strateji bir problem olmaq etibarilə bilavasitə iqtisadiyyatın və xalqın normal həyat fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlıdır. Bu problemi həll etmək üçün istər makro, istərsə də mikro səviyyədə iqtisadi inkişafın bütün istiqamətlərinə əsaslanan iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyası hazırlanmalıdır.

Bu konsepsiyada həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan tədbirlər sisteminin səmərəliliyini təmin etmək məqsədilə keçid dövrünün müxtəlif mərhələlərində milli iqtisadiyyatın formalaşması və transformasiyasına dair qəbul edilmiş hər hansı bir qanun və normativ - hüquqi aktlar əvvəllər qəbul edilmiş sənədlərlə ziddiyyət təşkil etməməlidir. Həm də siyasi, iqtisadi, mənəvi və milli mentalitetlə bağlı mənafeələr, prinsiplər iqtisadi islahatların gedişi ilə uzlaşdırılaraq onların sistemli şəkildə həyata keçirilməsinə nail olmaq lazımdır.

Qloballaşma şəraitində bazar iqtisadi sisteminin təsiri ilə dövlətin yeni müstəqil vəzifəsi kimi ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması vacib məsələlərdən biridir.

Hər şeydən əvvəl "təhlükəsizlik", "təhlükəsizlik sistemi", "iqtisadi təhlükəsizlik", "ərzaq təhlükəsizliyi", "ekoloji təhlükəsizlik" anlayışlarının mahiyyəti ilə tanış olaq.

"Təhlükəsizlik" dedikdə, cəmiyyətin mühüm həyati əhəmiyyət kəsb edən mənafeələrinin mühafizə olunması vəziyyəti, inkişaf meyillərinin tərkibinin daxili və xarici təhlükələrdən qorunması başa düşülür.

"Təhlükəsizlik sistemi" - ölkənin bütün sahələrində mövcud olan və özünü göstərən çox mürəkkəb sistem - vahid orqanıdır. Öz məzmununa görə beynəlxalq, regional, milli (dövlət, bölgə və fərdi) təhlükəsizlik formalarını aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırmaq olar:

- hərbi;
- elmi-texnoloji;
- sosial;
- siyasi;

- demoqrafik;
- iqtisadi;
- genetik;
- informasiya;
- enerji;
- mədəniyyət;
- intellektual;
- hüquqi.

Şübhəsiz, təhlükəsizlik sistemində iqtisadi təhlükəsizlik prioritet təşkil edir. İqtisadi təhlükəsizlik problemi öz növbəsində kompleks və geniş spektrdə məsələlərin “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu həllini özündə ehtiva edir. Bunlara aşağıdakılar aiddir: ekoloji, ərzaq, məşğulluq, təhsil, informasiya təminatı, tibbi xidmətlər, mənzil-məişət xidmətləri, real gəlirlər, pensiya təminatı, fərdi əmanətlərin mühafizəsi və s.

Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi dedikdə, iqtisadi, siyasi, hüquqi şərtlərin elə uyğunluğu dərk olunur ki, onlar uzunmüddətli perspektivdə daha səmərəli üsullarla əhalinin hər nəfərinə maksimum miqdarda iqtisadi resursların dayanıqlı, sabit və dinamik inkişafını təmin etmiş olsun.

Bazar iqtisadiyyatı keçid dövrünü yaşayan əksəriyyət ölkələrin iqtisadiyyatında bu və ya digər formada aşağıdakı təhlükələri ayırmaq olar:

- 1) iqtisadiyyatın struktur deformasiyasının güclənməsi;
- 2) elmi-texniki potensialın dağılması və investisiya, innovasiya aktivlərinin azalması;
- 3) ölkənin inkişaf etmiş ölkələrin yanacaq-xammal periferiyasına çevrilməsi meyilləri;
- 4) idxaldan asılılığın güclənməsi;
- 5) ölkədən valyuta resurslarının axını;
- 6) cəmiyyətdəki əmlak təbəqələşməsinin dərinləşməsi;
- 7) xarici borcun artımı;
- 8) iqtisadiyyatın hədsiz açıqlığı;
- 9) iqtisadi münasibətlərin kriminallaşması və s.

Beynəlxalq və regional təhlükəsizlik sisteminin formalaşmasına müxtəlif amillər təsir göstərə bilər. Bu hər şeydən əvvəl orada iştirak edən dövlətlərin “xüsusi çəkisindən”, onların daxili quruluşundna, həmin regionda təhlükəsizlik sistemində iştirak edən dövlətlərin işləyib hazırladığı kursun həyata keçirilməsindən, iştirakçıların bəzilərinə ikili standartla yanaşmağın olub-olmamasından asılı olur.

İndiyə qədər beynəlxalq qlobal təhlükəsizlik sisteminin qorunub saxlanmasında beynəlxalq təşkilat olan BMT məəyyən rol oynamışdır. Bu beynəlxalq təşkilat sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi ilə yaradılmışdır. Buraya müstəqil dövlətlər könüllü surətdə daxil olurlar. Bu beynəlxalq təşkilat demək olar ki, bütün istiqamətlərdə təhlükəsizliyi təmin etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur.

BMT-nin beynəlxalq hüquq əsasında qəbul olunmuş nizamnamə və məramnaməsi mövcuddur.

Eyni zamanda onun çıxardığı qətnamələrin həyata keçirilməsinə nəzarət və icra mexanizmi də vardır. İraq və Yuqoslaviya hadisələrinin həll edilməsində BMT öz vəzifəsini layiqincə yerinə yetirdi.

2001-ci il 11 sentyabrda baş verən dəhşətli terror hadisələri zamanı BMT-yə daxil olan dövlətlər antiterror koalisiyasında birləşərək beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin olunmasında böyük gücə malik olduqlarını bir daha nümayiş etdirdi.

BMT-nin iri dövlətləri nəinki Əfqanıstanda uğurlu antiterror əməliyyatı həyata keçirdilər, həm də bütün dünyada terror ocaqlarını məhv etməyi öz qarşılarına məqsəd qoydular. Təəssüf ki, həmin beynəlxalq təşkilatın bəzi dövlətlərə ikili standartla yanaşması da vardır. Məsələn, Qarabağ problemi ilə əlaqədar olaraq onun çıxardığı dörd qətnamənin heç birinin həyata keçirilməməsi, ona məhəl qoyulmaması, BMT-nin isə buna laqeyd münasibəti, Ermənistan dövlətinə qarşı heç bir sanksiya qəbul etməməsi xoşagəlməli hadisə deyil. İşğalçı, təcavüzkar Ermənistanın arxasında bəzi qüvvələrin durması sirr deyil. Onlar Ermənistana maddi və mənəvi kömək göstərməklə Azərbaycana qarşı işğalçılığı təhrik etdiklərinə görə onu beynəlxalq təşkilatların hər cür sanksiyasından müdafiə edirlər. Bununla özünün daxil olduğu beynəlxalq təşkilatı nüfuzdan salmış olur.

Bütün digər beynəlxalq təhlükəsizlik sistemlərini regional sistemə aid etmək lazımdır. Ona görə ki, beynəlxalq və regional sistemlər bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərirlər və bunları bir-birindən ayrılıqda təsəvvür etmək olmaz. Burada əsas yeri dövlətlərin hərbi və siyasi ittifaqlarda birləşməsi tutur. Belə ittifaqda (blokda) birləşən dövlətlər özlərinin ümumi mənafeələrini müəyyən edirlər və onların hər biri qoyulmuş qaydalara əməl etməyə borcludurlar. Bu blokda birləşən dövlətlər öz fəaliyyətlərini siyasi, iqtisadi və hərbi sahədə əlaqələndirirlər. Ona görə ki, bazar iqtisadiyyatı həm demokratiyanın inkişafını, həm də milli şüurun, milli təfəkkürün formalaşmasını təmin edir. Hər bir xalq cəmiyyətin

inkişafının bu mərhələsindən keçmədən onun milli şüuru formalaşa bilməz, bunsuz isə milli, dini, etnik əlamətlərə görə bir blokda birləşmək mümkün olmaz. Sovet imperiyası dağıldıqdan sonra yaranmış yeni milli türk respublikaları inzibati-amirlik iqtisadi sistemində yaşadıqlarına görə o ölkələrin əhalisi bir millət kimi formalaşmamışdır. Buna görə də, türkdilli respublikalar nəinki bir blokda birləşməyə hazır deyillər, hətta türk dilli xalqların düşməni olan dövlətlərlə əməkdaşlıq etməyi bir-biri ilə məxtəlif istiqamətdə iqtisadi, siyasi əlaqələr yaratmaqdan üstün tuturlar.

Türkmənistanın, Qırğızıstanın, Rusiya və Ermənistan ilə isti münasibətləri buna misal ola bilər. Doğrudur, buna dövlətlərin Rusiyadan iqtisadi asılılığı da təsir göstərir.

Cəmiyyətin inkişafının ümumi qanunauyğunluqlarından biri subyektlərin bir blokda, ittifaqda birləşməsinin əsasında xarakterlərin, məqsədlərin, inkişaf səviyyələrinin və imkanlarının bir-birinə yaxınlığı və tərəflərin buna nə dərəcədə hazır olmasıdır. Bu qanunauyğunluğu yenidən yaranmış türk dövlətlərinə şamil etsək məlum olar ki, Türkiyə istisna olmaqla (Türkiyə artıq bu mərhələni keçmişdir) Azərbaycan bunların içərisində inzibati-amirlik sistemindən bazar iqtisadiyyatına daha tez keçməyə və demokratik cəmiyyət qurmağa hazırdır.

Gənc türk dövlətləri eyni imperiyanın müstəmləkələri olmasına, eyni iqtisadi sistemdə yaşamasına baxmayaraq, Azərbaycan türklərinin milli şüuru dünyagörüşü digər türklərdən yüksəkdir. Bu Azərbaycan xalqının dərin ağıla, müstəsna istedadla, yüksək intellektual səviyyəyə malik olmasını göstərir.

Regional təhlükəsizlik sisteminə daxil olan təşkilatlardan biri "Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Təşkilatdır" (ATƏT). Bu xalis Avropa təşkilatıdır. Bu təşkilatın əsas vəzifəsi münaqişədə olan dövlətlərə məsləhət verməkdir.

Onların verdikləri təkliflərin həyata keçirilməsi mexanizmi yoxdur. Bu regional beynəlxalq təşkilatlarda da hadisələrə, dövlətlərə ikili standartla yanaşmalaq mövcuddur. Torpağı işğal olunan Azərbaycanla işğalçı Ermənistanla eyni gözlə baxmırlar, hətta Azərbaycanı təslimçi sülhə təhrik etmələri buna sübutdur.

ATƏT-in Minsk qrupunun Dağlıq Qarabağ haqqında verdiyi təkliflərin hamısı Ermənistanın xeyrinədir və bu təkliflər dolayısı ilə onun işğalına haqq qazandırmaq deməkdir.

Buna görə də bu təşkilatı beynəlxalq regional təhlükəsizliyi təmin etməkdə real qüvvə saymaq olmaz və buna görə də onun yenidən qurulmasına ehtiyac vardır.

Beynəlxalq təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədi ilə dünyanın müxtəlif regionlarında bir çox təşkilatlar yaranmışdır. Amerika dövlətlərinin (Mərkəzi Amerika) təşkilatı, Ərəb Dövlətləri Liqası, Cənubi Asiyada, Cənubi-Şərqi Asiyada yaradılmış təşkilatlar bu qəbildəndir.

Regional təhlükəsizliyin təmin edilməsində dünyanın ayri-ayri rayonlarında mövcud olan blok və təşkilatlar da müəyyən əhəmiyyət kəsb edirlər.

Məsələn, Avropada kənarda Sakit okean hövzəsində yaradılmış hərbi-siyasi blok bu regionda yerləşən dövlətlər arasında təhlükəsizliyin təmin olunmasında müəyyən rol oynayır.

Regional təhlükəsizliyin təmin olunmasında ikitərəfli saziş, qarşılıqlı yardım, eyni zamanda hərbi sahə haqqında müqavilələrin bağlanması da mühüm rol oynayır.

Məsələn, ABŞ və Yaponiya, ABŞ-la Cənubi Koreya arasında bağlanan müqaviləni buna misal göstərmək olar. İkinci dünya müharibəsi qurtardıqdan sonra Şimali Atlantika Təşkilatı (NATO) hərbi blokunun yaradılması bütün (1949) dünya dövlətlərinin iki lagərə bölünməsinə sürətləndirmişdir.

Belə ki, bazar iqtisadiyyatı sistemi istiqamətində inkişaf edən dövlətlər NATO-nun ətrafında, sosialist sistemdə daxil olan ölkələr isə Varşava hərbi blokunda birləşdilər. Bu hərbi ittifaqların mövcud olduğu dövrdə onlar arasında daim hərbi üstünlüyü əldə etmək uğrunda mübarizə getmişdir ki, bu da beynəlxalq təhlükəsizlik üçün əngəl törətmişdir.

Regional təhlükəsizlik sisteminə daxil olan təşkilatlardan biri də MDB-dir. Bu regional təşkilatda sabiq SSRİ məkanında yeni yaradılmış gənc milli respublikalar birləşmişlər. Buraya daxil olan dövlətlər bütün sahələrdə əməkdaşlıq etməyi planlaşdırmışlar. Hər bir dövlət bu regional təşkilatdan istifadə edərək öz milli mənafeyini, habelə təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə bu təşkilata daxil olmuşdur.

2001-ci il sentyabrın 11-də ABŞ-da terror hadisəsi beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin olunmasının zəruriliyinə diqqəti artırmağı ön plana çəkdi. Bu hadisə ABŞ və Rusiya Federasiyası arasındakı qarşıdurmaya da bir aydınlıq gətirdi. Artıq Rusiya ABŞ ilə hərbi qarşıdumanın perspektivsiz, səmərəsiz olduğunu dərk etmiş və ABŞ-la düşmənçilikdən əməkdaşlığa keçməyə üstünlük vermişdir. Bu hadisə beynəlxalq təhlükəsizliyin inkişafında irəliyə doğru bir addım deməkdir. Amerika rəhbərliyi dünyada təhlükəsizliyi təmin etmək və regional tarazlıq yaratmaq məqsədilə təkcə Avropada deyil, müxtəlif regionlarda yaradılmış hərbi-siyasi təşkilatlarda fəal iştirak edir.

ABŞ iqtisadi təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün siyasi-hərbi bloklarda iştirak etməklə bərabər xammal mənbələrinə, satış bazarlarına daxil olmaq üçün regional iqtisadi cəmiyyətlərə daxil olmağı da unutmur.

ABŞ ekoloji təhlükəsizliyini təmin etməkdə beynəlxalq güclərdən də səmərəli istifadə edir. Bu sahədə informasiya təminatının çox böyük əhəmiyyəti vardır. Buna görə də o müttəfiq ölkələrin informasiya təşkilatlarından da fəal iştirak edir.

Beləliklə, ABŞ-ın milli təhlükəsizlik sisteminin strategiyasında siyasi, iqtisadi və hərbi sahədə öz liderliyini saxlamaq üçün müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarda fəal iştirak etməyə üstünlük verilir. Beynəlxalq təşkilatlarda belə fəal iştirak ABŞ-a öz milli təhlükəsizliyini daha yaxşı təmin etmək üçün əlverişli şərait yaradır.

Qərbin hakim dairələri Mərkəzi və Şərqi Avropada hərbi-siyasi şəraitdən çox narahat olmağa başlamış və Avropanın təhlükəsizliyini təmin edə biləcək yeni təhlükəsizlik modeli axtarmağa başlamışlar. Bununla əlaqədar olaraq onlar NATO-nu qlobal təhlükəsizlik sisteminə çevirməyə çalışırlar.

Cəmiyyətin inkişafının qloballaşma mərhələsində dünyanın inkişafının iki əsas konsepsiyası işlənib hazırlanmışdır. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Dünyanın ekoloji sabit və təhlükəsiz inkişafı
2. Dünya inkişaf sisteminin biosfer konsepsiyası.

Bunlar insanın biosfera ilə qarşılıqlı fəaliyyəti ilə əlaqədardır.

Dünyanın ekoloji sabit və təhlükəsiz inkişaf konsepsiyasının mahiyyəti ətraf mühiti çirkləndirən sahəni ixtisar etmək, bunun əvəzində təbii resurslardan daha səmərəli istifadə etməklə istehsalın səmərəliliyinin yüksəltməyi birinci plana çəkməkdən ibarətdir. Eyni zamanda xammal və təbii resursların daha dərinə emal etməklə son məhsulun çoxalmasına xüsusi fikir vermək və buna nail olmağın mümkünliyünü əsaslandırmaqdır.

Dünyanın biosfer konsepsiyasının əsasında ekoloji fəlakətin qarşısının alınmasının mərhələli həlli durur. Orada göstərilir ki, bu əsasən iki mərhələdən ibarət olmalıdır. Birinci mərhələdə biosferin sabitliyi özünə qaytarılmalı, ikinci mərhələdə isə sabitləşmə mexanizmi vasitəsilə canlı orqanizm üçün onun adət etdiyi şəraiti yaratmaq lazımdır. Vəzifə əvvəlcə çirklənmənin qarşısını almaq, onu sabitləşdirmək, sonra isə çirklənməni azaltmaqdır.

Bu iki konsepsiyadan başqa bunlara alternativ olan "davamlı inkişaf" konsepsiyası da vardır. Bu konsepsiya bir çox beynəlxalq elmi konfranslarda müdafiə olunmuşdur. Bunun mahiyyəti təbiətdən səmərəli istifadə etmək və resursların qorunmasını və bərpasını təmin etməkdən ibarətdir.

İqtisadi və təbii resursların məhdud olması faktının təbliği ekoloji təhlükənin qarşısının alınmasında ən yaxşı vasitədir. Bunun üçün insanların sağlam mənəviyyatını formalaşdırmaq lazımdır. İnsanları inandırmaq lazımdır ki, uzun ömür sürmək və sağlam yaşamaq istəyirsənsə təbiətdən normal tələbatı ödəyə biləcək miqdarda maddi nemətlər almaq daha sərfəlidir. Eyiş-ışrət içərisində yaşamağın xeyrindən çox ziyanı vardır. Məhz dərk olunmuş tələbat bu deməkdir.

İnsanların əksəriyyətində belə xarakter formalaşsa təbii resurslardan qənaət və qayğı ilə istifadə etmək mümkün olar. "Davamlı inkişaf" konsepsiyası bu mənada əhəmiyyətlidir.

Onun müddəaları aşağıdakılardır.:

- dünyanın inkişafı elə qurulmalıdır ki, bu inkişaf biosferaya dağıdıcı təsir göstərməsin;
- xalqların və ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafının müxtəliflik variantı etiraf edilməlidir;
- planetin ekoloji təhlükəsizliyinin sosial-ədalətli təmin olunmasının qeyrimümkünlüyü;
- sosial-iqtisadi inkişaf azadlıq və hümanizmə əsaslanmalıdır.

Dünyanın "davamlı inkişaf" konsepsiyasının izah olunan müddəalarından aşağıdakı prinsiplər çıxır.

- ətraf mühit və ekoloji siyasət problemi iqtisadi siyasətin bir hissəsi olmalıdır;
- metodologiya, metodika və digər zəruri normativ sənədlərə iqtisadi qiymət sənaye istehsalından, ətraf mühitdən necə istifadə edilməsi nöqtəyi nəzərindən verilməlidir;
- metodika işlənib hazırlanarkən ona qiymət sənaye məhsulunun həcminə görə yox, istehsalın bütün mərhələlərində ətraf mühitə necə təsir göstərdiyinə görə verilməlidir;
- xüsusi və dövlət bölmələrində ekoloji cəhətdən təhlükəsiz olan texnologiyanın və elmi-tədqiqat işlərinin işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- istehsalda (həm xüsusi, həm də dövlət bölmələrində) təhlükəsizliyi təmin edən və sağlamlığa zərər vurmeyən texnika və texnologiya işləyib hazırlayan və istehsala tətbiq edən subyektlərə mekafatların verilməsi;
- həm dövlət, həm də qeyri-dövlət müəssisələrində ekoloji və sənayenin təhlükəsizlik inkişafını təmin edə bilən təhsilli mütəxəssislər hazırlamaq;
- bütün ölkələrdə sənayenin təhlükəsiz və sabit inkişafı haqqında olan informasiya mübadiləsini və yayılmasını həyata keçirmək;
- sənayenin təhlükəsizlik və ekoloji sabitliyini təmin edən xırda və orta sahibkarlara güzəştli maliyyə köməkliyi göstərmək.

Problemin tədqiqi və təhlili göstərir ki, bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə Azərbaycanın sağlam milli iqtisadiyyatının formalaşması və regional təhlükəsizliyinin təmin edilməsi heç bir dövlətin qarşılaşmadığı çətinliklər şəraitində baş vermişdir. Bu prosesdə qlobal və regional təhlükələrin qarşısının alınmasında necə daxili və xarici siyasət yeritməsindən, onun müsbət tərəflərindən, sağlam milli iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafında ondan nə dərəcədə ağıllı istifadə edilməsindən çox asılıdır. Vətənimizin sağlam milli iqtisadiyyatını formalaşdırarkən ölkənin iqtisadi

təhlükəsizliyinin təmin edilməsində təbii, iqtisadi amillər nəzərə alınmaqla yanaşı qlobal və regional təhlükələrin də nəzərə alınması vacibdir. Bu problemin həllində dövlətin sosial-iqtisadi siyasəti böyük rol oynayır.